

הדלקת נרות שבמקדש

(א) נחלקו ראשונים אימתי היו מדליקים את הנרות במנורה שבמקדש, ושלוש שיטות בדבר:

שיטת רש"י (חגיגה כו ע"ב) וסיעתו, שאין מדליקים את הנרות אלא בין הערבים, וזמן דליקתם אינו אלא מערב עד בוקר. כמו שנאמר: "ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים" (שמות ל, ח), והרי הוא אומר "יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר" (שם כז, כא). והאמור בספרי במדבר (פסקא נט), שגם מערב דולק תדיר, אינו אלא בשעת הנס (פירושו הרא"ש לתמידו, א) או תקנה מדרבנן (תוס' מנחות פו ע"ב ד"ה ממנה, ועוד).

שיטת הרשב"א (שו"ת, ח"א, סי' עט, שא) וסיעתו, אף היא מודה שאין מצות הדלקת הנרות בעיקרה אלא בלילה, אלא שלשיטה זו הדלקת הנר המערבי תדיר היא מעיקר דין תורה.

שיטה בפני עצמה היא שיטת הרמב"ם: וזו לשונו בפרק ג' מהל' תמידין ומוספין הל' י-יב: "דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים, מצות עשה, שנאמר: "יערך אתו אהרן ובניו" ... וכמה שמן הוא נותן לכל נרל חצי לוג שמן, שנאמר: "מערב עד בקר" ... והדלקת הנרות היא הטבתם". הרי שלא חילק הרמב"ם כלל בעיקר מצות ההדלקה בין ערב לבוקר, אלא המצוה שיה בשניהם. וכך היא לשונו בספר המצוות (עשה כה): "שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד וכו'", ואין בדבריו שם כל חילוק בין היום ללילה. נמצא לשיטת הרמב"ם שמצות הדלקת הנרות היא שיהיו דולקים תמיד, ואין כל חילוק מעיקר הדין, בין נר מערבי לשאר הנרות. שיאה זו הובאה אף במאירי (שבת כב ע"ב), והסכים לה אף הרלב"ג בפירושו לתורה (ראש פ' תצוה).

(ב) שיטה מהודשת זו של הרמב"ם מעוררת קשיים חמורים, וכבר דנו בה ראשונים ואחרונים. האשית הקשן על שיטה זו מסוגלית שונות (כגון מנחות ע"א; פח ע"ב), אך כבר נאמרו תירוצים שונים לקשיים שלו (ועיין, למשל, לחם משנה על הרמב"ם שם) ולא עוד אלא שכבר הביאו ראיה לשיטת הרמב"ם מפשוטה של משנה ערוכה ביומא (ז, ד), עיין שם (וב "אור גדול" שם). אלא אי קשיא הא קשיא: אפילו נקבל שמקורות חז"ל ניתנים להתישב עם שיטה זו, עדיין נסתרת היא, לכאורה, סתירה גמורה מן המקראות המפורשים בענין. שהרי דבר זה כתוב בפרשת תצוה ושנוי בפרשת אמור, שאין ההדלקה אלא "מערב עד בקר" (שמות כז, כא; ויקרא כד, ג). והאמור בסוף פרשת תצוה: "בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות... ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים..." (שמות ל, ח-ז) הרי הוא ראיה לסתור, שהרי מבדיל הכתוב באופן ברור בין הטבת הנרות להעלאתן, שההעלאה היא ההדלקה - אינה אלא בין הערבים, כמפורש במקומנו ובפרשות תצוה ואמור. נמצא שדוקא ההטבה נעשית בבוקר, ולא ההדלקה, היפך שיטת הרמב"ם.

במדרש הגדול מוצאים אנו, אמנם, ישוב לתמיהה זו, שפז זו לשונו (שמות כז, כא): "מערב עד בקר - וכי מערב עד בקר בלבד הוא דולק? והלא כל היום הוא דולק? אלא תן להן מדתן מערב עד בקר, וכמה חצי לוג לכל נר".

אילו היתה דרשה זו במדרשי חז"ל הרי היה בידינו ישוב מרווח לשיטת הרמב"ם, שאינו נסתר מן הכתוב, שהרי כבר נדרש כפי שנדרש. ברם, דרשה זו אינן מקורה בחז"ל, וכבר ידועה דרכו של בעל מדרש הגדול לעבד את דברי הרמב"ם בסגנון מדרש, וזהו שעשה אף כאן (והשווה הערת רמ"מ כשר, תורה שלמה שם, אות קיג*). כיון שאינן בידינו מדרש חז"ל שכזה, הרי דוקא מהלכה זו, שיש ליתן במנורה מדת, לילה דוקא, לש. להוכיח היפך שיטת הרמב"ם, שאם מצות ההדלקה אף ביום מדוע יש ליתן רק כמות לילה? וכבר הקשה כן הרשב"א בתשובתו שם.

ג) לישב הדברים יש להקדים, ולבאר את פרשנות הדלקת הנרות, שבתורה. מצות המנורה מופיעה בתחלה בפרשת תרומה: "ועשית מנורת זהב טהור... ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה, והאיר אל עבר פניה" (שמות כה, לא-לז). מוזכרת כאן המנורה ומתוארת בפירוט, וכך מוזכרת מצות ההדלקה ואופן עשייתה. אף על פי כן לא נזכר כאן שזמן העלאת הנרות הוא מערב עד בקר. בפרשת תצוה מופיע הענין שנית, ושם נאמר: "ואתה תצוה אל בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד. באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדורתם מאת בני ישראל" (שם כז, כ-כא). ותמוה: מדוע לא נזכר השמן למאור כבר בפרשת תרומה, עם מצות הדלקת נרות המנורה? ועוד: מהי לשון "נר תמיד" שנוקט הכתוב, הרי נרות שבעה הם, ולא נר יחיד? ונותר מזה: לשם מה נצרך הכתוב לפרט את המקום בו מדליקים, "באהל מועד מחוץ לפרכת"? הרי היה לנו לומר בפשטות "על המנורה יערך אתו", והמנורה הרי כבר תוארה היא ומקומה במשכן, לעגל בפקשת תרומה.

מכל הקשלים הללו נראה, ששני יסודות נפרדים הם בענין הדלקת הנרות ושתי פרשנות שאינן תלויות זו בזו בתרומה ובתצוה נאמרו לכלאורם. יסודה של הדלקת הנרות בתצוה פשוט: "שמן זית זך כתית למאור" ופירש הראב"ע (בפירושו הארוך שם): "לצורך האור בלילה". כאן אינן אפוא אלא נר לצורך תאורה. ממילא כבר מובן שני יחיד הוא, שלצורך הארת המשכן אינן צורך בשבעה נרות דוקא, ולא עוד, אלא שרק הנר עצמו נזכר ואין כל מנורה שעליה יש להעמידו, שכן מבחינת הצורך בתאורה די בעצם הנר. מכאן מבישבת התמיהה שבתיאור מקום הנחת הנר, שאיננו נזקק כלל למנורה שהרי מבחינת פרשה זו אינן מקום למנורה כלל. פרשת תרומה, לעומת זאת, עוסקת ביסוד השני שבהדלקת הנרות, כאן לא הצורה בתאורה הוא הנגדון, אלא מנורת זהב טהור, מקושטת בגביעים, כפתורים ופרחים; שעליה דולקים שבעה נרות. יסוד פרשה זו נראה שהוא המבואר בדברי הרמב"ם ב"מורה" (ג, מה), וכעין דברך בעל ספר ההיגיון (במצוה עב), שזו לשונו: "שצונו השן" להיות נר דולק בבית המקדש להגדלת הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים, כי כן דרך בני איש להתכבד בבתיהם בנרות דולקין". מבחינת ה"כבוד והתפארת" לא די בנר למאור, אלא יש צורך דוקא במנורת זהב וכל עיטוריה, ובשבעה נרות... לפיכך לא נזכר כאן זמן דליקת הנרות, כפי שמודגש בפרשת תצוה. שם אינן הנר אלא צורך המאור, וממילא אינן דולק אלא "מערב עד בקר", אבל כאן מנורת זהב נועדה לכבד את בית ה' בנרות דולקים, וממילא אינן זמנה דוקא בלילה, אלא תמיד היא דולקת, אף ביום. אדרבא, צורך הכבוד הוא שתדלק דוקא ביום, שהרי בלילה ענין זה אינו מודגש כל כך, שכן האור נצרך אף לתאורה.

ד) שתי בחינות אלו שבהדלקת הנרות, להן נתיחדו שתי פרשנות נפרדות, שאינן נזקקות זו לזו, אוחדו בידי התורה במקום אחר. וכך כתוב בפרשת

אמר: "וידבר ה' אל משה לאמר: צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתיב למאור להעלת נר תמיד. מחוץ לפרכת העדות באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד, חקת עולם לדתיכם. על המנורה הטהורה יערך את הנרות לפני ה' תמיד" (ויקרא כד, א-ד). שלושת הפסוקים הראשונים הרי הם חזרה מדויקת, כמעט מלה במלה, על האמור בפרשת תצוה. הפסוק הרביעי: "על המנורה הטהורה..." מצרף לכאן את פרשת תרומה. ורצוה לומר: אעפ"י ששני ענינים נפרדים ביסודה של הדלקת הנרות, שלאחד די בכך למאור באהל מועד, ולשני יש צורך בשבעה נרות על גבי מנורת זהב, ומכל מקום דרך הביצוע תאחד את שניהם: זאתו נר תמיד הדולק לצורך המאור מערב עד בקר - לא יודלק אלא "עלי המנורה הטהורה", וזלא בפני עצמו. ונמצא, שבלי להמתקיימים על צד אותה המנורה ובאותה הנרות שני דינים נפרדים: דין התאורה, ודין הכבוד והתפארת. בפרשה זו איחדה התורה את שתי הבחינות שתוארו בנפרד בפרשיות תרומה ותצוה, ובכך מתישב המעבר התמוה מלשון יחיד שבפסוקים ב-ג: "נר תמיד" יערך אתו", ללשון רבים שבפסוק ד': "את הנרות", שכן אמצע הבחינה הראשונה אין אלא נרי אחת, משא"כ אמצע הבחינה השנייה. וכן נראה.

ומכאן מתבארים דברי הרמב"ם בפירושו לויקרא שם, בהסבירו את הצורך באהל בפרשה המצויה ב"אמור" נוסף על זו שב"תצוה": "ושם עוד לא אמר אלא יערך אתו אהרן ובניו וגו', והיה במשמע על המנורה, או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בשוכם מן הגולה, ועכשיו אמר בפירוש "על המנורה הטהורה" - שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה" - לדרכנו אין כאן הוא - אמינא שנדחתה בלבד, אלא שמבחינת פרשת תצוה בפני עצמה באמת יש מקום להדליק ללא מנורה, וכפי שנתבאר; אלא בפרשת אמור חידשה תורה שתי הבחינות יתאחדו, ולא ידלקו אלא על מנורה הטהורה בלבד."

ה) ומעתה מתישבת שיטת הרמב"ם בזמן הדלקת הנרות. אמנם מן הבחינה האמורה בפרשת תצוה אין אהרן עורך את הנרות אלא מערב עד בקר. אבל מבחינת הכבוד והתפארת שבפרשת תרומה יש צורך בדליקת כל הנרות אף ביום וכפי שנתבאר. ואכן כך מתברר בפרשת פקודי, כשניתן הציווי להקמת המשכן בפועל, וכך נאמר שם: "ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד, ושמת שם את ארון העדות, ושכת על הארון את הפרכת. והבאת את השלחן וערכת את ערכו והבאת את המנרה והעלית את נרתיה. ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפניך ארון העדות, ושמת את מסך הפתח למשכן. ונתתה את מזבח הזהב לפני פתח משכן אהל מועד..." (שמות מ, ב-ו). בשולחן נאמר "וערכת את ערכו", וכך במנורה "והעלית את נרותיה". משא"כ במזבח הקטרת שלא נאמר בו "והקטרת קטרתו", והסיבה פשוטה: אין הקטרת מוקטרת אלא בבקר ובערב, ולפיכך אין מקום לומר שמיד עם הקמת המזבח יקטיר עליו קטרת. (וזהו שפירש רש"י להלן, עם תאור הביצוע (שם, כד): "ויקטר עליו קטרת - שחרית וערבית", דהיינו לא מיד אלא בזמנו). משא"כ לחם הפנים שזמנו תמיד. ומכאן שהמנורה, בה נאמר "והעלית את נרתיה", דינה כדין השלחן, וף הנרות זמנם תמיד, בין ביום ובין בלילה.

לפי הדברים האמורים, יכולים אנו לדון בספק שדנו בו האחרונים: האם שבעת נרות המנורה מעבבים זה את זה, וכשחלק מן הנרות חסרים אין טעם אף בהדלקת הנותרים, או שמא יש מקום אף להדליק מקצת הנרות (עיינו "יד המלך" על הרמב"ם, הלכות חמץ ומצה פ"ד; "בית הלוי" על התורה, חנוכה; שו"ת משפט כהן סלמן זה). מן הבחינה האמורה בפרשת תצוה, שהיא נר למאור, ודאי אין כל השבעה מעבבים, שהרי מבחינה זאת באמת אין צורך אלא בנר אחד, אבל מבחינת פרשת תרומה, מצד הכבוד והתפארת, שמא הצריכה תורה דוקא שבעה נרות.